

HRVATSKI JEZIK – POSEBAN SLAVENSKI JEZIK

*Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Razred za filološke znanosti*

Hrvatski jezik poseban je slavenski jezik kad se gleda i s lingvističkoga i sociolingvističkoga gledišta, a jednako tako i s ostalih kao što je kulturno, povijesno i političko. Nesporazumi oko te posebnosti proizlaze iz činjenice što on u srpskome jeziku ima bliskoga srodnika i što je u 19. i 20. stoljeću bilo nastojanja da se od ta dva jezika načini jedan, ali to se u stvarnosti nikada nije dogodilo.

Hrvatski jezik ima tri narječja: štokavsko, čakavsko i kajkavsko, a srpski ima dva: štokavsko i torlačko. Budući da među Hrvatima i Srbima prevladavaju štokavci, oni su svoje književne jezike izgradili pretežno na štokavskome narječju pa odatle velika sličnost tih dvaju jezika, ali kako štokavsko narječje nije jedinstveno, nego ima više dijalekata i kako se ta dva književna jezika ne temelje u svemu na istome dijalektu i kako su se na toj osnovici razvili nezavisno jedan od drugoga, u različito doba i na različite načine, to među njima postoje razlike koje su takve naravi da se oba jezika moraju i po jezičnim kriterijima smatrati posebnim jezicima, a pogotovu kad se uzmu u obzir sociolingvistički i drugi kriteriji.

Hrvati su se od početka svoje dokumentirane pismenosti, od Bašćanske ploče (oko 1100.) služili hrvatsko-crkvenoslavenskim jezikom, tj. staro-crkvenoslavenskim jezikom prilagođenim hrvatskomu čakavskom fonološkom sustavu s nekim inovacijama i na drugim razinama, a zatim su svoj književni izraz izgrađivali na sva tri narječja. Štokavsko narječje Hrvati uveli u književnost pod kraj 15. stoljeća uklopivši odmah u početku u njega leksičke, frazeološke i pravopisne elemente hrvatsko-crkvenoslavenskoga jezika, izgrađujući ga kontinuiranim povijesnim razvojem do današnjeg oblika. Ostala su dva književna jezika napuštena, čakavski se postupno ugasio u književnoj uporabi polovicom 18. stoljeća, a kajkavski svjesnim napuštanjem u drugoj četvrtini 19., ali su oba u štokavskome književnome jeziku ostavila značajne crte svojih književnih i narječnih izraza.

Srbi su se od početka svoje pismenosti služili crkvenoslavenskim jezikom srpske redakcije sve do 19. stoljeća, s nekoliko modifikacija u 18. st. (ruskoslavenski, slavjanoserpski), a njihov današnji književni jezik utemeljio je tek polovicom 19. stoljeća Vuk Stefanović Karadžić podigavši štokavsko narječje srpskoga sela na razinu književnoga jezika.

Zbog toga ta dva jezika imaju odvojenu kulturnu i jezičnu povijest i književnost. Uz to je hrvatski književni jezik izgrađivan stoljećima na bogatoj crkvenoj i svjetovnoj književnosti, a kako je srpska moderna književnost nastala tek polovicom 19. st., to su na ta dva književna jezika izgrađene dvije jasno odijeljene književnosti: hrvatska i srpska.

Osim toga Hrvati su svoj književni jezik od samoga njegova početka izgrađivali na temeljima i u ozračju zapadnoeuropske, prvenstveno katoličke kulture, služeći se

najprije i trima pismima, glagoljicom i hrvatskom ćirilicom, a od polovice 14. stoljeća usporedno s tim slavenskim pismima i latinicom koja se sve više širila i danas je jedino hrvatsko pismo. Srbi su se u izgradnji svoje kulture i svoga jezika oslanjali na bizantsku, pravoslavnu kulturu, služeći se ćirilicom, koja je danas glavno srpsko pismo.

Zbog bliskosti tih dvaju književnih jezika bilo je u 19. i 20. stoljeću dogovora da se od njih stvori jedan jezik. Hrvati su u tome sudjelovali iz ideoloških i političkih razloga, a Srbi su to prihvatili nakon stvaranja Jugoslavije videći u jednom jeziku još jedno sredstvo kojim su nastojali uništiti sve hrvatske posebnosti pa i Hrvate kao narod. Zbog toga su nastojali da se jezično jedinstvo ostvari i silom državne, političke i vojne prevlasti, ali ti pokušaji nisu uspjeli zbog stabiliziranosti tih dvaju književnih jezika i zbog jakoga kulturnog i političkoga otpora s hrvatske strane.

Na temelju svojega povijesnoga razvoja, od prvih pisanih spomenika u 11. stoljeću i na osnovi svojega jezikoslovlja, koje kontinuirano traje od kraja 16. st. sve do danas, suvremeni je hrvatski književni jezik razvio svoje posebnosti na fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj, leksičkoj i stilskoj razini, a i svoj latinički grafijski sustav. Prema tome na svim se jezičnim razinama razlikuje od srpskoga tako da se nikada nije moglo niti se danas može govoriti i pisati "srpskohrvatskim" ("hrvatskosrpskim") jezikom, jer on kao konkretan jezik nikada nije ni postojao niti danas postoji, nego se tekstovi ostvaruju ili kao hrvatski ili kao srpski. Ne može se spontano napisati isti tekst niti od jedne stranice koji bi Hrvati primili kao hrvatski, a Srbi kao srpski. Kad dakle sadržaj nije isti, ne može biti ni isti naziv.

Za ilustraciju razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika može se navesti kratak recept koji na srpskome jeziku glasi:

Čorba od kelerabe sa pečenicom. Sitno iseckati crni luk, pa ga propržiti u Zepter posudi. Dodati kelerabi supu i kuvati 15 minuta. Propasirati čorbu. Dodati pavlaku. Ukrasiti pečenicom, isečenom na rezance, kao i listićem peršuna. (Kuvár, Zepter International, Linz, 1991., str. 55.)

U hrvatskome prijevodu taj bi recept glasio:

Juha od korabice s pečenicom. Sitno isjeckati (crveni) luk, pa ga propržiti u Zepter posudi. Dodati korabici juhu i kuhati 15 minuta. Propasirati juhu. Dodati vrhnje. Ukrasiti pečenicom, izrezanom na rezance, kao i listićem peršina. (Promijenjeni dijelovi tiskani su kurzivom.)*

35 riječi, a 12 razlika ili 35 posto. Nikakvom se kombinacijom od toga ne može napraviti tekst koji bi bio i hrvatski i srpski, tj. "srpskohrvatski".

Zato su se i za komunističke Jugoslavije tekstovi saveznih zakona kao autentični

* U pažljivome hrvatskome jeziku bilo bi i drugih razlika, npr. recept ne bi bio u infinitivu, nego u imperativu ili bezlično: *Propasiraj juhu. Propasirajte juhu. Juha se propasira*; nije baš jasno što znači *pečenica*, možda bi trebalo *pečenka*; u *Zepter posudi* trebalo bi u *Zepterovoj posudi* ili u *posudi Zepter*, ali budući da se danas i u hrvatskome piše kako je u gornjem tekstu, takvi se primjeri ne navode kao razlike.

uvijek objavljivali na četiri jezika: hrvatskome, srpskome, makedonskome i slovenskome. Zbog toga i strane radiopostaje koje daju emisije za Hrvate i Srbe svoje tekstove ostvaruju najčešće posebno na svakom od tih jezika (BBC, Voice of America, Deutsche Welle i dr.) jer znaju da ih slušatelji jednoga naroda ne bi slušali ako svoje emisije ne bi davali na njihovu jeziku.

Mnogo teže tu posebnost prihvaćaju neka strana sveučilišta, leksikografske ustanove i knjižnice koje predmet za hrvatski i srpski jezik i njihove kulture nazivaju *srpskohrvatski* (*Serbo-Croatian*, *serbokroatisch*, *serbo-croate*), ali uglavnom zbog inercije prošlih shvaćanja i teškoća konkretnih prestrukturiranja slavističkih odjela. Ipak se na svima sveučilištima jezik konkretno ostvaruje i uči ili kao hrvatski ili kao srpski, već prema nastavniku koji ga predaje, jer se, unatoč imenu, "srpskohrvatski" ne može ostvariti. Zato u međunarodnoj Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji (UDK) srpski ima jedan broj (808.61), a hrvatski drugi (808.62).

Kao što nitko više ne smatra istim jezikom češki i slovački (u ustavu Čehoslovačke Republike iz 1920. postojao je naziv *čehoslovački jezik*), danski i norveški, tako treba napustiti naziv *srpskohrvatski* gdje se on još upotrebljava, jer je neprihvatljiv s lingvističkoga, sociolingvističkoga, političkoga i drugih gledišta. S političkoga gledišta suvereno je pravo hrvatskoga naroda da svoj jezik naziva svojim narodnim imenom i sada kada postoji hrvatska država, Republika Hrvatska, i kada u njezinu Ustavu u čl. 12. piše: »U Republici Hrvatskoj u službenoj je uporabi hrvatski književni jezik...«, naziv *hrvatski jezik* treba upotrebljavati kad god je riječ o njegovu sadržaju. Kad uzmemo u obzir i činjenicu da je u SR Jugoslaviji napušten naziv *srpskohrvatski jezik*, a uveden samo *srpski jezik*, sad će to biti prihvatljivo i onima koji nisu upućeni u pojedinosti o kojima je ovdje bila riječ.

PROMEMORIJA O HRVATSKOME JEZIKU

I.

 Hrvatski jezik pripada južnoslavenskoj podskupini slavenskih jezika. Razvijajući se od 11. st. kao pisani jezik prožet živim hrvatskim narodnim govorima, upravo se hrvatski jezik među prvima počeo izdvajati iz slavenskoga *continuum* kao poseban entitet.

Za rast hrvatskoga jezika još od ranog srednjeg vijeka karakterističan je utjecaj zapadne, latinske, mediteranske i panonsko-srednjoeuropske kulture i civilizacije. Ali najvažnije je od svega stalno očitovana volja hrvatskoga naroda da očuva svoju kulturu, političku, jezičnu i drugu samobitnost. Od 14.–15. st. jezik cijeloga hrvatskoga prostora označuje se jedinstvenim imenima (slovinski, ilirski, hrvatski), s jasnom sviješću da *hrvatskomu pripadaju i čakavsko i štokavsko i kajkavsko narječje*. Tako je od kraja 16. st. — a osobito u 17., 18. i 19. st. — napisan i objavljen niz gramatika i rječnika toga jezika. Osobito u 17. i 18. st. svi pisci na čakavskom, štokavskom i kajkavskom